

MARKO RAIČ

Marko Raič

Razgovor s doc. dr. sc. Mijom Beljom

Mijo Beljo rođen je u Mostaru (BiH) 1989. godine. Osnovnu školu „Marko Marulić” u Prozoru (Prozor-Rama, BiH) završio je 2004., kada je upisao gimnaziju Ivana Zakmardija Dijankovečkoga u Križevcima (RH) gdje je i maturirao 2008. godine. Tijekom 2009. upisuje jednopredmetni studij povijesti na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, koji završava 2012. kada dobiva nagradu Hrvatskih studija za najboljeg studenta preddiplomskog studija povijesti. Završetkom preddiplomske razine studija, na tadašnjim Hrvatskim studijima upisuje i jednopredmetni diplomski studij povijesti, koji uspješno završava 2014. godine. Iste godine upisao je poslijediplomski studij povijesti pri matičnoj ustanovi. U razdoblju od 2016. do 2017. predavao je povijest u Osnovnoj školi Alojzija Stepinca u Zagrebu, odakle je krajem 2017. bio izabran na radno mjesto asistenta na Odjelu za povijest Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

Trenutno sudjeluje u izvođenju nastave iz izbornih kolegija moderne i suvremene hrvatske i svjetske povijesti na preddiplomskoj i diplomskoj razini studija Povijesti, kao i izvođenju dijela nastave na Odsjeku za psihologiju. Uže područje istraživačkog zanimanja su mu moderna i suvremena društvena, gospodarska, politička i vojna povijest Hrvatske te Bosne Hercegovine, s posebnim naglaskom na razdoblje Domovinskog rata na području BiH. Doktorsku disertaciju koja detaljno obrađuje dio

bošnjačko (muslimansko) - hrvatskih političkih i vojnih odnosa tijekom razdoblja Domovinskoga rata u BiH, obranio je 2021. godine na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Disertacija je izrađena pod mentorstvom prof. dr. sc. Ivice Lučića.

1. Možete li opisati političke i međuetničke odnose u BiH te one lokalne, na prostoru sjeverne Hercegovine, u vremenu između demokratskih izbora i početka otvorenoga rata?

Međunacionalne odnose na području BiH u razdoblju prije početka rata nije moguće općenito opisati. Razlog tomu proizlazio je iz činjenice da su u nekim dijelovima BiH međunacionalni odnosi bili relativno dobri, dok su u drugim dijelovima bili narušeni zbog niza razloga. Jedan od bitnih razloga narušenosti međunacionalnih odnosa proizlazio je iz neriješenih odnosa proisteklih iz razdoblja Drugoga svjetskog rata te poraća, odnosno međusobnih odnosa koji su prevladavali u razdoblju socijalističke Jugoslavije. U tom smislu, upravo se područje sjeverne Hercegovine i njenih triju općina Prozora, Jablanice i Konjica, može držati jednim od mikroregija BiH u kojoj su nacionalni odnosi bili opterećeni događajima iz nedavne prošlosti. Razvitak demokratskoga procesa u BiH sredinom 90-ih i politička okupljanja oko uglavnom nacionalnih stranaka nedvosmisleno su potvrdili činjenicu političke podrške isključivo stranaka vlastitoga nacionalnog predznaka. S obzirom na to da su sve tri nacionalne stranke u BiH u predizbornom razdoblju imale zajednički politički cilj svrgavanja postojećega Saveza Komunističke (SK) BiH, u razdoblju predizborne kampanje veći broj zabilježenih lokalnih incidenata uglavnom se odnosio na simpatizere i članove SK BiH usmjerene protiv članova pojedinih nacionalnih stranaka. U konkretnom području sjeverne Hercegovine ti su se incidenti u najvećoj mjeri odigrali između članova i simpatizera SK BiH i onih HDZ BiH. Naime, iako su simpatizeri i članovi SDA i SDS BiH kao čelne muslimanske i srpske nacionalne stranke bili u svojevrsnoj izbornoj koaliciji s HDZ BiH, premoćan broj njenih članova, kao i vodstva stranke u razdoblju 1990., kao i tijekom nekoliko mjeseci 1991., imali su identičan potvrđan stav oko opstanka Jugoslavije i BiH kao države unutar njenoga sastava. Takav stav bio je u suprotnosti s onime predstavnika općinskih odbora HDZ BiH u

Prozoru, Jablanici i Konjicu, koji su držali kako BiH treba imati veću samostalnost u odnosu na središnju vlast u Beogradu. Konkretnije, u slučaju radikalne promjene političkih odnosa u drugim državama Jugoslavije, izlaz treba započeti proces stvaranja nezavisne republike Bosne i Hercegovine.

Prema dostupnim izvorima, razvidno je kako je velika većina muslimanskoga stanovništva kao i političkih predstavnika SDA te drugih političkih stranaka u kojima je bila zastupljena vidljiva većina muslimana koji su djelovali na području sjeverne Hercegovine i nakon provedenih izbora i, u razdoblju otvorene agresije JNA na područje Republike Hrvatske, zadržavali benevolentan stav prema tim događajima. O tome jasno svjedoči izvještaj zapovjednika policijske stanice u gradu Prozoru, Mithata Ćatića, iz siječnja 1992. godine. Naime, spomenuti Ćatić u navedenom izvještaju u kojemu opisuje sigurnosne i druge događaje s područja općine izrazito se negativno postavlja prema zabilježenim pojavama naoružavanja lokalnoga hrvatskog stanovništva koje je negodovalo protiv djelovanja JNA na području Hrvatske. Jasno primijećene pripreme hrvatskoga stanovništva za sukobe sa srpskom stranom Ćatić je tom prilikom prikazao kao nezakonite aktivnosti koje uznemiravaju muslimansko stanovništvo. Bila je to jasna potvrda prethodnoga mišljenja prema kojemu ključni muslimanski predstavnici u lokalnoj vlasti na području pojedinih općina sjeverne Hercegovine ni početkom 1992. nisu bili voljni prihvatiti činjenicu da je JNA postala oruđem provedbe ciljeva srbijanske političke elite. Oprječna stajališta oko djelovanja JNA u ratu u Hrvatskoj te općenito različiti pogledi oko same agresije, najkasnije od početka 1992. rezultirali su određenom vrstom nepovjerenja koja će od sredine 1992. krenuti u izrazito negativnom smjeru.

2. Kakvi su bili stavovi i motrišta muslimanskoga i srpskoga političkog rukovodstva u BiH prema SFRJ i JNA za vrijeme agresije na Hrvatsku 1991. godine?

Kako sam već naveo u prethodnom odgovoru, stav muslimanskoga i srpskoga političkog rukovodstva prema SFRJ i djelovanju JNA na području Hrvatske bio je relativno blagonaklon. Temeljna razlika između njihova stajališta proizlazila je iz toga što je muslimansko političko rukovodstvo rat i agresiju JNA promatralo isključivo kao hrvatsko-srpsko pitanje. Srpsko je pak političko rukovodstvo u BiH pravdalo djelovanja JNA u Hrvatskoj koje je držalo obranom položaja i utjecaja vlastitoga naroda na tome prostoru. Minijaturne razlike stavova muslimanskoga i srpskoga vodstva u BiH po pitanju djelovanja JNA u Hrvatskoj gubile su u stajalištima oko opstanka Jugoslavije. Naime, po tome pitanju ključni muslimanski i srpski političari u BiH veći dio 1991. imali su ujednačene stavove.

3. Kakvu je geopolitičku važnost prostor tri općine sjeverne Hercegovine (Prozor-Rama, Konjic i Jablanica) predstavljao za muslimansko političko rukovodstvo, a kakvu za hrvatsko?

Područje triju općina sjeverne Hercegovine poznato je po svojem izrazito važnom strateškom prometnom položaju. Ta važnost proizlazi iz toga da kroz prostor sve tri općine prolaze ključne prometne komunikacije koje jug BiH i Hrvatsku spajaju sa Sarajevom i središnjom Bosnom. Onoj strani koja u potpunosti uspije uspostaviti kontrolu nad dvjema ključnim prometnicama koje prolaze kroz prostor sjeverne Hercegovine (Mostar – Konjic – Sarajevo; Mostar – Prozor – Travnik) omogućava se praktični nadzor života u ostatku središnje, sjeverne i sjeveroistočne Bosne i Hercegovine. U praksi, gotovo sva vojna, materijalna i medicinska pomoć koja je za vrijeme rata kopnenim putem stizala na područje BiH pod kontrolom Hrvata i muslimana, morala je proći područjem sjeverne Hercegovine. U tom smislu, jasno je kakvu je važnost navedeni prostor imao za hrvatsko i muslimansko stanovništvo koje je u ukupnom zbroju predstavljalo apsolutnu većinu na tom području.

4. Koji su uzroci narušavanja odnosa između HVO-a i ABiH-e te njihovoga kasnijeg sukoba pa i rata na prostoru sjeverne Hercegovine, odnosno općine Prozor-Rama? Je li sve rezultat širenja sukoba iz ostalih općina (npr. Gornjega Vakufa i Novoga Travnika)? S obzirom da rat u BiH nije bio „plošan”, koje su lokalne specifičnosti promatranoga prostora?

Uzroci narušavanja odnosa vojski BiH i HVO-a na području Prozora, koji su krajem listopada 1992. eruptirali u veći otvoreni sukob, mogu se nazrijeti u nizu incidentata između pripadnika dviju spomenutih vojski koji su se intenzivirali od lipnja 1992. godine. Ti manji incidenti koji su bili vođeni između pojedinih pripadnika dviju vojski krajem kolovoza 1992. rezultirali su za prvoga većeg skupnog incidenta u središtu Prozora, koji je za posljedicu imao veći broj oštećenih stambenih objekata ali i ranjenih pripadnika na obje strane. Premda su ranjeni pripadnici vojski BiH, HVO i HOS-a nakon incidenta prevezeni u ratnu bolnicu u Rumbocima pod hrvatskih nadzorom, u kojoj su uspješno zbrinuti, jedan od ključnih zapovjednika Armije BiH na području sjeverne Hercegovine, Zejnil Delalić, izdao je zapovijed za postavljanje ključnih položaja Armije BiH oko Prozora s konačnim ciljem preuzimanja kontrole nad njegovim gradskim područjem. S takvim namjerama regionalnoga vodstva Armije BiH bilo je poznato i lokalno muslimansko političko vodstvo SDA u Prozoru, kao i vjerski predstavnici islamske zajednice u Prozoru. Tako je nepuna tri dana nakon incidenta krajem kolovoza, lokalni prozorski imam arapskoj humanitarnoj organizaciji Igassa u Splitu uputio molbu za nabavu naoružanja za muslimanske borce, odnosno pripadnike Armije BiH u Prozoru. Situacija i odnosi između vojski BiH i HVO-a u Prozoru su se od toga trenutka počeli dodatno usložnjavati. Hrvatska strana pritom je optuživala Armiju BiH da je na području grada Prozora, gdje je prema popisu 1991. muslimansko stanovništvo imalo većinu, rasporedila većinu svojih snaga, dok su istovremeno pripadnici HVO-a izdvajali dio snaga za položaje obrane prema Vojsci Republike Srpske (VRS) na području Kupresa. Odbijanje predstavnika Armije BiH za slanje većega broja vlastitih pripadnika prema tim položajima ojačalo je postojeće sumnje hrvatske strane kako je namjera Armije BiH preuzimanje kontrole nad gradskim područjem Prozora, kroz koji je prolazila ključna cesta koja je povezivala Hercegovinu sa središnjom Bosnom. Te su sumnje dodatno ojačane up-

ravo incidentima između pripadnika vojski BiH i HVO-a u susjednoj općini Gornji Vakuf (Uskoplje) te Novom Travniku, koji su se kao i Prozor nalazili upravo na spomenutoj cestovnoj komunikaciji koja je spajala taj prostor s Hercegovinom i ostatkom Hrvatske.

5. Iz kojih razloga nije došlo do otvorenoga ratnog sukoba između HVO-a i ABiH-e na prostoru općina Konjic i Jablanica? Jesu li zaslugu za to imali uspješni pregovori ili druge okolnosti na terenu?

Nakon što je u drugoj polovici listopada 1992. došlo do otvorenih sukoba vojski BiH i HVO-a, najprije u Novom Travniku te potom u Prozoru i Gornjem Vakufu, odnosi dviju vojski na području Jablanice i Konjica bili su u određenoj mjeri zaoštreni. Ipak, do sukoba na području Jablanice i Konjice u tom trenutku nije došlo iz jednostavnoga razloga jer je lokalna brigada HVO-a „Herceg Stjepan” bila izrazito malobrojnija u odnosu na tri brigade Armije BiH koje su pokrivale područje Jablanice, Klisa i Konjica. U okolnostima sukoba u Prozoru i središnjoj Bosni, vodstvu HVO brigade „Herceg Stjepan” nije odgovaralo njegovo širenje. Upravo iz toga razloga, vodstvo brigade uključilo se u pregovore oko hitnoga zaustavljanja sukoba u Prozoru, što se djelomično ostvarilo do kraja listopada. Bio je to jedan od bitnih razloga zašto u Jablanici i Konjicu nije došlo do izravnih sukoba. To s druge strane ne umanjuje činjenicu kako su posljedice sukoba u Prozoru i dolazak u Jablanicu i Konjic većega broja muslimana iz Prozora imale negativan utjecaj na postojeće međunacionalne odnose na tom području.

6. Pojava ratnoga sukoba između ABiH-e i HVO-a prema nekim tumačenjima uslijedila je nakon predstavljanja Vance-Owenovog plana u siječnju 1993. Koja je pozadina početka tih prvih pravih ratnih sukoba?

Vrlo često se pojava navedenoga međunarodnoga mirovnog plana uzima kao jedan od ključnih povoda sukobu. Pri tome se kao najvažnija stavka uzroka sukoba uzima razgraničenje provincija sadržanih u Vance-Owenovu planu. Naime, predmetni plan predviđao je podjelu BiH na devet provincija i grad Sarajevo kao zajedničku

jedinicu. Podjela na spomenute provincije za tu je prigodu izvršena prema popisu stanovništva provedenome 1991. godine. Ono što se izrazito malo spominje u javnom ali i profesionalnom historiografskom smislu jest činjenica kako je podjela provincija, napose ona između Hrvata i muslimana, bila prethodno zajednički dogovorena. Naime, u prosincu 1992. kada je spomenuti Vance-Owenov plan bio u stupnju završne izrade, od strane hrvatskoga i muslimanskoga vodstva u BiH pod vodstvom Mate Bobana i Alije Izetbegovića imenovane su tročlane komisije koje su se trebale usuglasiti oko zajedničkoga prijedloga razgraničenja budućih provincija u kojima su većinom živjeli Hrvati i muslimani. Upravo je ta zajednička komisija naknadno najvjerojatnije ponudila razgraničenje koje je prihvaćeno od Vancea i Owena. Kada se ta činjenica stavi u kontekst događaja i sukoba između vojski BiH i HVO-a, koji je izbio u većinskim hrvatskim provincijama 10 i 8 (središnja Bosna i Hercegovina) u prvoj polovici siječnja 1993., nameće se logično pitanje zbog čega bi hrvatskoj strani odgovarao sukob u područjima koja su joj bila dodijeljena kao većinski njena i čije su granice prethodno dogovorene s muslimanskom stranom? S obzirom na to da muslimanska strana u siječnju 1993. još nije bila prihvatila većinu ponuđenih rješenja predmetnoga plana, čini se kako je do trenutka njegova konačnoga prihvaćanja vojnim putem nastojala ojačati svoje trenutne položaje. Vrlo vjerojatno je takvo stanje bilo temeljnim uzrokom većega sukoba koji je izbio na području Gornjega Vakufa u prvoj polovici siječnja 1993. godine.

7. Kakva je važnost prostora sjeverne Hercegovine, pogotovo područja općine Prozor-Rama u kontekstu Operacije Neretva '93?

Iznimna. Naime, upravo je šire gradsko područje Prozora i obližnjega prijevoja Makljen, bilo jedan od dva ključna smjera djelovanja Armije BiH u spomenutoj operaciji Neretva. Zapravo, uspješnom provedbom operacije Neretva na smjeru prema Prozoru i njegovim zauzimanjem, Armija BiH bila bi u cijelosti odsjekla područje Gornjega Vakufa – Uskoplja i ostatka središnje Bosne od ostatka područja Hercegovine po kontrolom hrvatske strane. To bi u konačnici imalo izrazito negativne posljedice za HVO na području središnje Bosne, koji se u razdoblju ljeta i jeseni 1993. u potpunom okruženju grčevito opirao snažnim napadima Armije BiH.

8. Ofenzivna djelovanja na promatranom prostoru su bila često praćena civilnim stradanjima i progonima. Koji su bili najtragićniji događaji u kontekstu sukoba i rata na području općina Jablanica, Konjic i Prozor-Rama?

Veća civilna stradanja hrvatskoga stanovništva na spomenutom području zabilježena su najprije u ožujku te zatim i u prvoj polovici travnja 1993. na području Konjica – Klisa, nakon toga na području Prozora te na području Jablanice – Doljana. Krajem srpnja 1993. upravo je zločin nad zarobljenim pripadnicima HVO-a i civilima u Doljanima označio početak niza iznimno velikoga stradanja civilnoga stanovništva. Taj je niz nastavljen u rujnu 1993. kada je u razdoblju pripreme i provedbe operacije Neretva Armija BiH poćinila masovne zloćine u selima Grabovica i Uzdol, gdje je ubijeno više od 70 Hrvata, većim dijelom civila. Od svih navedenih događaja, ratni zloćin koji se dogodio u selu Grabovica u noći s 8. na 9. rujna 1993. ima posebnu težinu. Naime, navedeno selo u trenutku poćinjenja zloćina već je bilo pod kontrolom muslimanske strane, odnosno Armije BiH. Poćinjeni ratni zloćin u Grabovici drukćiji je od svih drugih poćinjenih u hrvatsko-muslimanskom ratu iz razloga što su lokalne Hrvate usmrtili upravo pripadnici Armije BiH iz Sarajevo koji su prethodno bili srdaćno i domaćinski primljeni od strane lokalnih Hrvata. Tom prilikom na svirep je naćin ubijeno 33 Hrvata civila, meću kojima i starije osobe kao i djeca. Tijela nekoliko ubijenih stanovnika još uvijek nisu pronaćena.

9. Je li postojao neki oblik suradnje ABiH-e ili HVO-a s „trećom” stranom (VRS) na prostoru sjeverne Hercegovine?

Oblik suradnje je postojao. Najviše između pripadnika HVO-a i srpske strane, odnosno VRS-a. Do te suradnje došlo je u travnju i svibnju 1993. nakon što je Armija BiH prethodno planski napala slabije snage HVO-a u Konjicu. Nakon toga napada HVO je tražio pomoć od VRS-a. Ta se pomoć gotovo u potpunosti oćitovala u pružanju topnićke podrške u trenutcima napada Armije BiH na položaje HVO-a te propuštanju konvoja s hranom i oružjem prema području općine pod kontrolom HVO-a. Bošnjakća historiografija i javni prostor u BiH suradnju HVO-a i VRS-a opisuju kao prethodno dogovoreni ćin usmjeren protiv Armije BiH. Takvo stajalište

u cijelosti je pogrežno i ono služi isključivo kao skretanje pozornosti s ključnoga razloga početka te suradnje, a to je planirani napad Armije BiH na malobrojniji HVO u Konjicu. Promatrano retrospektivno, ta je prinudna suradnja u većoj mjeri odgovarala srpskoj strani koja je pružanjem topnićke podrške HVO-u na području enklave triju sela Zaslavlje – Zabrđe – Turija južno od Konjica, zadržavala HVO na tom prostoru izbjegavajući time slanje vlastitih snaga na te položaje. Osim toga, dio pomoći koji je HVO cestovnim putem upućivao prema Konjicu preko područja pod srpskim nadzorom bio je oduziman od strane pripadnika VRS-a kao svojevrsna protuusluga za prolazak. Prema tome, bilo je oćito komu je navedena privremena suradnja HVO-a i VRS-a zapravo bila najviše korisna.

